

שיעור שלושים ואחד

קרוב או פסול בנפשות

רש"י (ט ע"א, ד"ה בדיני נפשות) פירש בסוגייתנו את דברי רבי יוסי האומר שרק בדיני נפשות אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול בטילה העדות ובדיני ממונות לא, משום שבדיני נפשות יש דין של 'והצילו העדה', כלומר שאנו מחפשים זכות לנידון בכל מחיר, ומשום הכי אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול העדות בטילה, משא"כ בממונות תתקיים העדות בשאר.

אמנם, התוס' במכות (ו ע"א ד"ה אמר) הקשו לשיטת רש"י כמה קושיות, ומחמתם פירשו שהסיבה שרק בנפשות עדותם בטילה היא מגוף ההיקש של שלושה לשנים, שהרי בנפשות אם אחד מתוך השנים נמצא פסול ודאי שאין כאן כלל עדות, ולכן גם בשלושה כל הכת בטילה אם נמצא אחד קרוב או פסול. אבל בממונות כאשר באים ב' עדים ואחד נמצא קרוב או פסול עדיין מועילה עדות השני לענין חיוב שבועה, וא"כ גם בשלושה ודאי שאפשר לומר שאם אחד קרוב או פסול עדיין עדותם קיימת ותתקיים העדות בשאר.

נפק"מ לכאורה בין הפירושים במקרה של זוממי זוממין. לפירוש רש"י שלדבריו כל דין נמצא קרוב או פסול בנפשות הוא רק משום 'והצילו', אם כן במקום שיש עדים שהוזמו על ידי אחרים וכעת נמצא אחד מזוממי הזוממין קרוב או פסול, הדין צריך להיות כאן זוממי הזוממין יהיו נאמנים ותתקיים העדות בשאר, ואז יהרגו הזוממין והנידון ינצל, שהרי בלאו הכי יהיה כאן חיוב מיתה וא"כ במקרה כזה אפשר לחזור להגיון הפשוט שסו"ס יש כאן שני עדים כשרים לחלוטין שתתקיים העדות בהם ועל ידי כך ינצל הנידון, שהרי במקרה כזה אין סברא להוציא מההגיון הבריא על סמך 'והצילו' [כי כל מטרת 'והצילו' היא לבאר מדוע אפשר לחדש וללכת נגד ההגיון ולומר שנמצא אחד מהם קרוב או פסול כל העדות בטילה אע"פ שיש כאן עדות שלימה וכשרה, אבל במקרה של זוממי זוממין שבכל מקרה אחד יהרג פה, מדוע שלא נחזור להגיון ונכשיר את הכת וכך נציל את הנידון].

משא"כ לשיטת תוס' שכל דין קרוב או פסול מתבסס על ההיקש, אין חילוק בין זוממין לזוממי זוממין ובכל מקרה תהיה העדות בטילה.

נפק"מ נוספת הביא התומים (סימן צ ס"ק יד) ועוד (עי' שו"ת חת"ס חו"מ סי' יג): בעדות של גיטין וקידושין או כל דבר שבערוה שהעידו שלושה ונמצא אחד מהם קרוב או פסול; לדעת רש"י כיון שכאן אין דין והצילו תתקיים העדות בשאר, כמו דיני ממונות. אולם לפי דעת תוס' שהדבר תלוי בשאלה האם במקרה שיהיו כאן רק שנים ונמצא אחד מהם קרוב או פסול לא תהיה שום משמעות לעדות היחיד שנותר, לפ"ז גם באיסורים ודבר שבערוה כיון שכאשר ימצא אחד מתוך השנים קרוב או פסול העדות בטילה - ה"ה בשלושה.

תוס' לא קיבלו את פירוש רש"י כנ"ל ונימוקם עמם:

פי' הקונטרס משום דכתיב והצילו העדה דמצוה לבטל העדות בקל כדי להציל הנפש וקשה לפירושו דא"כ דיני ממונות נילף מינייהו דהא כתיב משפט אחד יהיה לכם ועוד דבדיני ממונות נמי כתיב ע"פ שנים או ע"פ שלושה ונקיש ג' לב'.

שאלת התוס' היא מדוע לא ללמוד מההיקש של משפט אחד שגם בממונות תיפסל העדות כולה כאשר אחד קרוב או פסול.

הקשה מהרש"א (בחידושי למכות ו ע"א), הרי זהו עצם לימוד 'והצילו' - שיש לחלק בין ממונות לנפשות בכמה וכמה דברים כדי לדאוג להצלת הנידון, וא"כ מה שייך להקשות לפרש"י שכמו שבנפשות כל העדות בטילה מחמת 'והצילו' כך יהיה גם בממונות?

וגדולה מזו הקשה בפנ"י - הלא לא שייך דין והצילו כלל בממונות, כי כל דבר שקולא לזה נמצא חומרא לזה, וא"כ ודאי שלא שייך לומר שדינים הנובעים מחמת 'והצילו' יהיו שייכים בממונות אלא רק בנפשות, ומאי קושיא?

וביאור דבריו, שמושג 'הצלה' ודאי שייך רק בנפשות ולא שייך להשוותו לממונות, שהרי בנפשות אנו יכולים באמת לדאוג להצלה ופליטה גדולה - גם הנידון לא יהרג וגם העדים לא יהרגו שהרי הם הוכחשו ולא הוזמו ואינם נהרגים. משא"כ בממונות בהכרח אחד מהם ינזק ויצא ממנו ממון או שלא ירוויח ממון, וא"כ מושג הצלה ודאי לא נלמד בהיקש מאחד לשני.

שאלת תוס' השניה לפרש"י, שגם בממונות נאמר 'על פי שני עדים או על פי שלושה עדים יקום דבר' שנאמר ענין ממונות וא"כ גם שם נקיש שלושה לשנים ונאמר שכמו שבשנים עדותם בטילה כך גם בשלושה¹?

מבאר החתם סופר (חו"מ סי' יג) וכן הגר"ש רוזובסקי (בשיעוריו למכות אות רסא), שאין להבין את שיטת רש"י כפי שהבנו עד כה, שהסיבה שבנפשות נמצא אחד קרוב או פסול העדות בטילה ובממונות לא משום 'והצילו' שנאמר רק בנפשות, אלא רש"י בא לבאר מדוע למדנו היקש רק בנפשות ולא בממונות, כיון שמקובל היה לנו שלומדים היקש בין שלושה לשנים באחד מהמקרים, ואילו במקרה השני שנאמר שלושה ושנים זה נצרך לגופו (שכך ביאר הפנ"י על אתר), וא"כ באיזה מהם נלמד היקש - בממונות או בנפשות - לכן נזקקים אנו לפסוק 'והצילו' לומר שנלמד היקש זה בנפשות להקל יותר שם.

ולאור ביאור זה מובנת קושיית תוס' הראשונה - תוס' הבינו את רש"י בהבנה זו שדין קרוב או פסול הפוסלים את כל הכת אינם דין בדיני הצלה, אלא שמחמת דין והצילו המוכר לנו מכל התורה החלטנו ללמוד את ההיקש לענין נפשות ולא ממונות, וע"ז שאלו תוס' - הרי יש היקש של 'משפט אחד' ומדוע שלא נלמד מנפשות לממונות בהיקש זה?

ברם לדברי החתם סופר הללו, שגם רש"י מודה שדין קרוב או פסול אינו דין בדיני הצלה, נפלה הנפק"מ הראשונה שהבאנו לענין זוממי זוממין. כי גם רש"י יודה שדין קרוב או פסול נלמד מהיקש, אלא שהיקש זה נאמר לענין כל דיני נפשות בעולם מכח והצילו, וא"כ גם בזוממי זוממין בדיני נפשות שייך ההיקש הלזה, שהרי הוא נאמר לענין כל דיני נפשות (והנפק"מ הנ"ל תהיה קיימת רק לפי דברי מהרש"א שהזכרנו שביאר את דעת רש"י שדין קרוב או פסול נובע מדין והצילו).

הגר"ח מבריסק בחידושים (סימן קי) שואל לשיטת תוס', הלא קושיית התוס' על רש"י מדוע לא למדנו מהיקש 'משפט אחד' שגם בממונות העדות תיבטל אם נמצא אחד קרוב או פסול קשה גם לשיטתם - מדוע לא מקישים?

¹ שאלה זו נכונה וכנה לגירסת רש"י ותוס' שגרסו במשנה במכות את הפסוק שנאמר לענין נפשות (דברים יז, ו), ולכן הקשו כנ"ל. אמנם הגר"א גרס במשנה את הפסוק השני שנאמר לענין ממונות. ונראה שגרס כן כיון שלא הסכים לפירוש רש"י הנ"ל אלא רצה לבאר שדין קרוב או פסול הוא כללי - בכל מקום שבשנים אם נמצא אחד קרוב או פסול עדותן בטילה כך יהיה הדין בשלושה.

ובעומק יש להקשות, מנין להם לתוס' לחלק בין ממונות לנפשות שבממונות אם נמצא אחד מתוך השנים קרוב או פסול השני עדיין מועיל לחייב שבועה, אולי באמת גם בממונות אותו אחד נפסל והעדות בטילה לחלוטין בכה"ג ואין חילוק בין ממונות לנפשות?

האחיעזר (אה"ע סימן כה אות יב) מגדיר מה עומד מאחרי הדין של נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטילה, שזהו דין בצירוף הכת, האומר שכאשר יש אחד קרוב או פסול אין הכת מצטרפת לחטיבה אחת אלא היא נחשבת כעדים בודדים ולא ככת אחת. היינו שאותו קרוב או פסול לא פוסל את שאר העדים אלא רק מפריד את הכת מהיות כת.

עפ"ז מבאר הגר"ח, שיש לחקור בעדות ממון שקבעה התורה שצריך שני עדים כדי להוציא ממון, האם רצון התורה לומר ששני עדים מועילים לענין ממון אבל עד אחד אינו נחשב לכלום. או שכל עד בפני עצמו הוא חצי עדות ולכן רק בצירוף שניהם יש עדות מועילה, כלומר שגם עד אחד עדותו מועילה לחצי אלא שצריך הצטרפות של עוד עד כדי להשלים את העדות.

והוכיח כצד השני מדברי רש"י בכתובות (כא ע"א) לענין עדות קיום שטרות, שאם אמר אחד שה כתב ידי וחברו אומר זה כת"י, מחלוקת רבי ורבנן האם עדים על כתב ידם מעידים וצריכים לצרף עמם אחר או על מנה שבשטר הם מעידים ויש כאן ב' עדים. ואם אחד אומר זה כת"י וזה כת"י של חברי וחברו אומר זה כת"י ותו לא, הגמ' אומרת שא"א לסמוך על דברי הראשון להכשיר את כת"י השני אם נאמר שעל כת"י הם מעידים, כי א"כ יוצא ששלשת רבעי מהעדות מקבלת תוקף על סמך עד אחד. ומפרש שם רש"י - "ואנן ע"פ שנים עדים בעינן חצי דבר על פיו של זה וחצי דבר על פיו של זה". מוכח אם כן שכל עד נותן תוקף לחצי עדות.

וא"כ, מבאר הגר"ח, שזהו ההבדל בין ממונות לנפשות: בממונות כל עד יש לו תוקף ומשמעות בפני עצמו אלא שצריך שני עדים כדי לצרפם לעדות שלימה. אבל בנפשות כל עד בפני עצמו באמת לא מועיל כלום שהרי כל חלות עדות נפשות היא רק בשנים. ומשום הכי לא קשה לתוס' מדוע לא נלמד מנפשות לממונות שאם נמצא אחד קרוב או פסול העדות תהא בטילה, כי בנפשות אנו צריכים כת של עדים, וכשיש קרוב או פסול אין כאן כת יותר אלא כמה עדים בודדים שלכל אחד אין תוקף כנ"ל, משא"כ בממונות אין צורך בכת של עדים אלא בשני עדים שישלימו אחד את השני, וא"כ גם

אם היינו אומרים בממונות שקיים דין קרוב או פסול התוצאה היתה שיש כאן הרבה עדים בודדים, אך אין כלל בעיה בזה שהרי סו"ס יש כאן שני עדים המעידים על הממון, וא"ש.

עוד ביאר הגר"ח באופן אחר (וכן הוא בתומים שם): בממונות כל מטרת העדים היא רק שבביל לברר את הדברים בראיה ברורה וחזקה - 'לא איברו סהדי אלא לשקרי'. היינו שלפי האמת אם היה כח ביד הדיינים לברר את האמת באופן אחר שלא ע"י עדים לל"ב, כי סו"ס התברר לנו מה האמת על פי ההגדרות ואנו יודעים מי החייב ומי הזכאי. לכן בממונות אף אם יש אחד קרוב או פסול המפצל את העדות ומפרק את הכת שהיתה כאן, כיון שסו"ס יש כאן שני עדים אנו יודעים מה קרה על פיהם ומאי איכפת לן אם כת הם נקראים או שני עדים. לכן עדות מיוחדת כשרה בממונות כי סו"ס ראו שנים את ההלוואה או ההודאה ודי לנו בזה משא"כ בדיני נפשות העדים הם לא רק עבור השקרנים, אלא שם העדים הם יוצרים את הדין - התורה גזרה שבדיני נפשות רק ע"י עדים נוכל לחייב את הנידון, וממילא צריך כת של עדים ולא שני עדים גרידא, ולכן עדות מיוחדת פסולה (עי' מכות ו ע"ב) אע"פ שסו"ס שני עדים ראו את מעשה העבירה כיון שאינם כת אחת אלא כל אחד ראה לחוד, וא"כ כאשר נמצא אחד קרוב או פסול גם אם יש כאן שני עדים כשרים מ"מ אין כאן עדות טובה המועילה בנפשות.

ולפ"ז מובן מדוע לא יועיל לנו ללמוד מהיקש 'משפט אחד' לומר שגם בדיני ממונות, כי גם אם נאמר שבממונות נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותם בטילה אכתי יש כאן עדות המספקת לענין ממונות.

עד כאן עסקנו בשיטת רבי יוסי הסובר שכל דין נמצא קרוב או פסול הוא רק בנפשות ולא בממונות. אך שיטת רבי שלא מחלק בין ממונות לנפשות בזה צריכה עתה ביאור.

בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת סי' עו) מבאר, שדעת רבי היא שההיקש בין שלושה לשנים הוא דו-כיווני: מה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותם לא תועיל להוציא ממון אף שלושה לא מועיל להוציא ממון ואע"פ שיש כאן שני עדים כשרים אין הם מועילים.

אך ביאור זה לא מספק לאור מה שביארנו לעיל, כי יש לשאול - מדוע שלא יועילו אותם עדים הנשארים הלא כשרים הם!

לכן נראה לומר, ששורש המחלוקת בין רבי יוסי לרבי הוא האם כאשר אחד מהם נמצא קרוב או פסול הוא רק מפרק את הכת לעדים בודדים כדברי האחיעזר ומ"מ כל עד בפני עצמו נותר בכשרותו, או שאותו עד פוסל בהצטרפותו את שאר העדים ולא משאיר אותם בכשרותם, ומש"ה כל הכת בטלה לחלוטין גם בממונות כי אין שום כשרות שנותרה לעדים הללו.